

De school als herberg

*Samen sterk in het omgaan
met verschillen*

*Bram de Muynck, Leonard Both
en Jacolien Boer (red.)*

Driestar educatief

Auteurs

Petronelle Baarda

Anne van Berkum

Jacolien Boer-de Pater

Leonard Both

Lydia van Hartingsveldt

Matthea Kok – Baarda

Bram de Muynck

Elma Nobel – Buijs

Willemieke Reijnoudt – Klein

Inhoud

1	Inleiding	4
2	Wat is herbergzaam onderwijs?	8
3	Impressies vanuit het onderzoek	12
4	Hoe ziet herbergzaam onderwijs er in de praktijk uit?	13
4.1	Herbergzaamheid in het SBO: ‘Samen staan we sterk’	14
4.2	Herbergzaamheid in het basisonderwijs (1): ‘Is het gedrag wel het probleem?’	16
4.3	Herbergzaamheid in het basisonderwijs (2): ‘Oog en hart voor ieder kind’	18
4.4	Herbergzaamheid in het voortgezet onderwijs: ‘Het mentoraat als voertuig’	20
4.5	Herbergzaamheid in de praktijk van het mbo: ‘Het belang van korte lijnen’	23
4.6	Herbergzaamheid in de praktijk van het hbo (pabo): ‘De ingewikkeldheid ontdekken’	25
5	De blik vooruit	26
6	Tot slot: uitdagingen in de huidige context	29
	Noten	30

1 Inleiding

Als leraar kun je genieten van je werk, de glimmende ogen van leerlingen bij wie 'het kwartje valt'. Lig je ergens van wakker, dan gaat het vaak over individuele leerlingen. Denk aan Patrick in groep 6 op de basisschool, waar je al zoveel in hebt geïnvesteerd, maar waarvan de ouders zeggen dat hij niet graag naar school gaat. Je krijgt er niet de vinger achter waaraan het ligt. Of Ella uit 2 vmbo. Het huiswerk levert veel problemen op en als mentor krijg je het met je collega's niet voor elkaar om haar te motiveren. Inspanningen van leraren zijn erop gericht om alle leerlingen betrokken te houden en als dat niet lukt, dan zoeken zij naar mogelijkheden om het toch voor elkaar te krijgen.

Met het woord herbergzaamheid benaderen we de zorg voor leerlingen als Patrick en Ella op een heel basaal niveau. Het gaat om een schoolcultuur waarin iedereen zich welkom en veilig voelt. Die helpt om problemen aan te kunnen. Herbergzaamheid garandeert niet dat je nergens meer van wakker ligt. Het kan wel maken dat je er niet alleen voorstaat en je uitdagingen beter aan kunt of zelfs kunt voorkomen. Het kan ook maken dat leerlingen als Patrick en Ella gaan merken dat ze erbij horen en dat hun unieke gaven tot hun recht komen. In een notendop verwoord, staat de herbergzame school voor een gemeenschap waar ieders gaven tot ontwikkeling komen en tot eer van God en ten dienste van de naaste worden ingezet.

Het belangrijkste doel van dit katern is uit te leggen wat we met herbergzaamheid bedoelen. We lichten toe wat het verschil is met inclusief onderwijs, maar ook wat de oorsprong is van het begrip. We zullen zien dat het verbonden is met een wereldbeeld, waarin niet alle dingen vanzelf goed gaan. In dit beeld is er juist een gevoeligheid voor het kwetsbare en voor waar het schuurt. "Als christelijke scholen willen we niet doen alsof we in een nette, opgepoetste wereld leven", zo schreven we elders, "alsof er geen kwaad, zonde en kwetsuren zouden bestaan. In de navolging van Christus dienen we juist als eerste aandacht te hebben voor kwetsbaarheid."¹ We zullen ook zien dat omgaan met kwetsbaarheden beter werkt als we dienstbaar zijn naar elkaar. In een gemeenschap kan ieder iets betekenen voor de ander. "Dan maakt het niet uit of je ouder bent, kind of professional. Ieder draagt op zijn eigen wijze bij aan de bedoeling van de gemeenschap."²

De katern is geschreven door leden van het lectoraat herbergzaam onderwijs. Hierin werkt het onderzoekscentrum van Driestar educatief samen met Berséba, het KOC, Hoornbeeck en het netwerk RefVSO.³ Het lectoraat wil laten zien dat herbergzaam onderwijs meer is dan een mooi ideaal. Het vraagt om concrete pedagogische keuzes in een context van toenemende diversiteit en complexiteit. Het lectoraat onderzoekt hoe scholen vanuit christelijk perspectief en pedagogisch vakmanschap ruimte kunnen bieden aan alle leer-

lingen, juist ook aan leerlingen met specifieke ondersteuningsbehoeften. In die zoektocht staat de vraag centraal: *Hoe kan collective- teacher-efficacy – het geloof van het team om gezamenlijk ‘de klus te klaren’ – bijdragen aan de kwaliteit van herbergzaam onderwijs, met name in het omgaan met externaliserend gedrag van leerlingen?* We volgen daarin een participatief actieonderzoeksdesign. In nauwe samenwerking met scholen worden praktijken onderzocht en ontwikkeld. Van iedere deelnemende school is er een onderzoeker, die met een aantal participanten (leerkrachten en andere collega's op de school) werkt aan het doorzien welke factoren bijdragen aan herbergzaam onderwijs . Deze wijze van onderzoeken kent verschillende fasen waarover gerapporteerd wordt.⁴ In de diagnosefase zijn een aantal werkzame principes naar voren gekomen.

In het onderzoek van het lectoraat zijn we een aantal werkzame principes op het spoor gekomen.

Deze principes worden in dit katern niet beschreven, maar klinken er wel in door.

- Onderling vertrouwen
- Welkome sfeer in de school
- Gezamenlijke verantwoordelijkheid, elkaar dienen
- Uniciteit en erkende ongelijkheid
- Openheid, kwetsbaar delen en hulp vragen
- Aanspreekbaarheid
- Aanwezig en betrokken op elkaar
- Veiligheid en heldere afspraken
- Humor
- Aanwezige ondersteunende leider
- Goede samenwerking met partners
- Kleine deelteams met korte lijnen
- Ouderbetrokkenheid
- Heldere schoolvisie en beleid

De tekst is als volgt opgebouwd. In het eerste deel wordt het begrip uitgelegd en de achtergrond ervan. Ook laten we zien hoe Bijbelse beelden – zoals die van de herberg, het lichaam met vele leden of het dragen van elkaars lasten – richting geven. Daarnaast geven we een inkijkje in de werkwijze van het onderzoek en delen we ervaringen van de onderzoekers uit de betrokken contexten, achtereenvolgens het (speciaal) basisonderwijs, het voortgezet onderwijs, het middelbaar en hoger beroepsonderwijs. In de afsluiting brengen we theorie en praktijk nog een keer bij elkaar en kijken we vooruit.

Een theoretische onderbouwing van herbergzaam onderwijs is op een andere plaats te vinden. Het taalgebruik in deze katern is vooral praktisch.⁵ Graag willen we met deze brochure inspireren, verbinden én bemoeidigen. Want herbergzaam onderwijs geven we samen vorm, in teams, met leerlingen en ouders.

2 Wat is herbergzaam onderwijs?

Herbergzaam onderwijs is een manier van omgaan met elkaar op school, waarbij iedereen zich gezien en aanvaard weet. De school is dan niet zomaar een plek waar je lessen volgt, maar een gemeenschap. Een plek waar je tot rust kunt komen, jezelf mag zijn en waar mensen om je geven, waar aandacht wordt besteed aan veiligheid, barmhartigheid, gaven van elk groepslid en het dragen van elkaars lasten. De vergelijking met een herberg komt uit de Bijbel, waar het regelmatig gaat over het belang van het tonen van gastvrijheid. Het kan gebeuren dat je door een herbergzame houding onwetend engelen herbergt (Hebreeën 13:2).

Bijbelse kernwoorden in verband met herbergzaam onderwijs

In de christelijke inspiratie van het omgaan met verschillen spelen een aantal Bijbelse kernwoorden een rol. Ze staan alle in verband met het beeld van de herberg. We omschrijven ze hier kort, maar ze worden elders uitvoerig toegelicht.⁶

Veiligheid: alle leerlingen worden gezien als geschapen naar Gods beeld. Dat betekent dat ze allen geroepen zijn verantwoordelijkheid te dragen. Opvoeders en leraren hebben de taak hen hierin te leiden. Basaal hierin is de onvoorwaardelijke acceptatie. Zoals gasten in een herberg welkom worden geheten en een veilige plek vinden, behoren leerlingen zich in school gezien en geaccepteerd te voelen.

Zorg en barmhartigheid: vanuit christelijk perspectief is er een opdracht dat opvoeders zich inspinnen om te begrijpen wat leerlingen nodig hebben. Dat wil bijvoorbeeld zeggen dat ze proberen te peilen welke nood er achter gedrag schuilgaat. Elders in deze katern wordt dit 'lezen van gedrag' genoemd. Dit kan leiden tot aanpassingen in de houding van de 'herbergiers' (denk in verband met de school hierbij aan al het personeel) en van de inrichting van de faciliteiten. Dit om het vertoeven in de herberg voor iedereen zo aangenaam mogelijk te maken.

Gaven: alle leerlingen hebben hun eigen gaven. Dit betekent dat iedereen, onafhankelijk van persoonlijkheid, afkomst of andere kenmerken gaven kan laten floreren en bijdraagt aan het welzijn van de gemeenschap. In de tijd dat iemand in de herberg verblijft, draagt die persoon bij aan het reilen en zeilen van dat moment, in de verwachting dat dit ten goede komt aan de ander en hemzelf.

Gelijkwaardigheid: alle leerlingen worden als gelijkwaardig gezien. Competitie wordt niet aangewakkerd en vergelijking met elkaar wat betreft eigenschappen en prestaties wordt vermeden. Er wordt respectvol omgegaan met elkaars eigenheid. Tijdens het verblijf in de herberg krijgt ieder taken die bij hem of haar past.

Rechtvaardigheid: aan iedereen wordt recht gedaan. Specifieke kenmerken of behoeften plaatst iemand niet in een bevoorrechte rol. Aandacht voor de een gaat niet ten koste van aandacht voor de ander.

Lasten dragen: de bereidheid om de lasten van de ander te zien en de ander te helpen die last te dragen wordt bevorderd. Een tijdelijk verblijf in de herberg is een oefenruimte voor het vervolg van de reis.

Wat is het verschil met passend en inclusief onderwijs?

De Wet Passend Onderwijs (1 augustus 2014) lanceerde de slogan: “Regulier waar het kan, speciaal waar het moet.” Dit gaf een impuls aan de scholen om leerlingen passende onderwijsondersteuning te bieden, gezien vanuit kwaliteiten en onderwijsbehoeften van de leerling en minder vanuit de beperkingen. Samenwerkingsverbanden werden in het leven geroepen om scholen financieel en qua expertise te ondersteunen in hun opdracht. Indien nodig was voor een leerling speciaal onderwijs beschikbaar.

Inclusief onderwijs gaat nog een stap verder. Het streeft naar een onderwijssysteem, waarin alle leerlingen samen dezelfde school bezoeken en in dezelfde klas zitten. Soms is hiervoor een systeemaanpassing nodig in de structuur en aanpak, om alle leerlingen welkom te heten en te ondersteunen. Daarbij wordt diversiteit omarmd als een waardevolle bijdrage binnen het onderwijslandschap.

Er is een verschuiving van maatwerkoplossingen voor individuele leerlingen naar een onderwijsomgeving waarin alle leerlingen samen kunnen ontwikkelen.⁷

Herbergzaam onderwijs verlegt op verschillende manieren het accent. Naast het feit dat scholen *organiseren* dat je erbij hoort, willen ze dit ook nadrukkelijk laten *voelen*. Je bent welkom, ook als je fouten maakt en specifieke behoeften hebt. Er is aandacht voor jouw verhaal. Dat geldt voor de leerlingen én ook voor collega's en ouders. Er is ruimte voor emoties en onzekerheden, ook als het spannend is om dit te bespreken. In een herbergzame context draagt ieder zorg voor elkaar en wordt geïnvesteerd in relaties.

Een andere manier waarop het accent wordt verlegd is in de visie op individuele mogelijkheden van kinderen. Bij voorkeur spreken we over ‘gaven’, omdat dit op grond van Bijbelse inspiratie uitdrukt dat je als kind floreert met dat wat je ontvangen hebt. Je mag het doen met wat je hebt en hoeft niet krampachtig te streven naar wat je niet hebt. Daarnaast is gaven ook verbonden met dienstbaarheid. Je persoonlijke gaven heb je niet om je persoonlijke succes te maximaliseren, maar om dienstbaar te zijn aan anderen of de gemeenschap.⁸

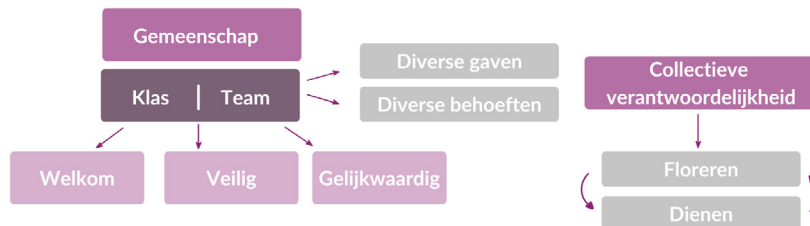
Bij deze visie hoort dat er tegenwicht geboden zou moeten worden aan personalisering van leertrajecten. De individuele dossiers en bijbehorende administratie zijn een belasting voor leerkrachten. Zij verschuiven de collectiviteit van de behoeften van leerlingen naar de achtergrond. Personaliseren is nodig, vanwege het tegemoet komen aan specifieke behoeften. Tegelijk geldt dat gezamenlijk moet worden gedaan wat gezamenlijk kan.

Vervolgens impliceert herbergzaam onderwijs een realistisch wereldbeeld. Er is niet een onderwijsmodel denkbaar, waarin zich geen specifieke problemen voordoen. We willen streven naar het optimale, wat tot uiting komt in het ideaal van herbergzaamheid. We werken vanuit een bedoeling (herbergzaam onderwijs) en streven een ideaal na, maar werken niet naar een beheersbaar doel (inclusie). Dit ideaal is radicaal en staat voor het principe dat alle leerlingen bij de groep horen en dat principieel niemand buitengesloten wordt. Deze radicaliteit staat voor iets dat door mensen niet te realiseren is. Tegelijk is het een appel, om te zoeken naar mogelijkheden. Het wenkt in een richting waarin een school kan gaan. Organisatievormen, die overeenkomen met het ideaal, bevorderen dat alle kinderen zich welkom en aanvaard weten. Optimaal is echter niet maximaal, vanwege het besef dat deze wereld zonde, gebrokenheid en beperkingen kent. Naar alle waarschijnlijkheid betekent dit dat er altijd een vorm van gespecialiseerd onderwijs zal blijven.

Ten slotte legt het ideaal van herbergzaamheid een sterk accent op de cultuur. Wat voor leerlingen geldt is ook voor leraren nodig: ze voelen zich welkom en veilig, ieder is gelijkwaardig. Leraren ontwikkelen een gezamenlijke verantwoordelijkheid, in plaats van een individuele. Er ontstaat *collective-teacher-efficacy*. Leraren die er samen voor staan, in plaats van alleen, stellen zich makkelijker kwetsbaar op en zijn bereid om de ander te helpen. Wanneer er dienstbaarheid is naar collega's, zal dit ook doorstralen naar de pedagogische omgang in de klas. Leraren die zich gesteund weten door hun collega's ontwikkelen een sterkere mentale buffer dan wanneer ze er alleen voorstaan.

Soms wordt gesuggereerd dat aandacht voor het collectieve het leren in de weg staat. Niets is minder waar. Daar waar door vertraging en begrip innerlijke rust en vrede ontstaat, komt ook ruimte vrij om te leren van een goed voorbereide les. Wat hierbij ook geldt, is dat je mag aangeven dat het soms ontzettend lastig is om met een leerling in een bepaalde situatie om te gaan. Daarbij stellen we dat er grenzen zijn aan de mogelijkheden als schoolorganisatie.

Herbergzaam onderwijs?

Figuur: schematische weergave 'Herbergzaam onderwijs'

3 Impressies vanuit het onderzoek

Door de onderzoekers van de kenniskring van het lectoraat Herbergzaam onderwijs zijn interviews gehouden met docenten en leerlingbegeleiders op diverse scholen. De opbrengst toont het belang van het samenwerken vanuit gelijkwaardigheid en kwetsbaarheid, waardoor het vertrouwen in je eigen kunnen toeneemt. Dit is de eerder genoemde *collective-teacher-efficacy*. Dat betekent dat je gelooft dat je het samen kunt.

Een team dat goed samenwerkt, pakt uitdagingen samen aan. Docenten vertellen dat ze veel steun ervaren als ze gewoon in de pauze even hun hart kunnen luchten of als er ruimte is om eerlijk te zeggen dat het niet lukt. In zulke teams durven mensen hun vragen en fouten te delen. Dat geeft rust, zelfvertrouwen en veerkracht om uitdagingen in gezamenlijkheid het hoofd te bieden.

Iets wat regelmatig terugkeert in het onderzoek, is dat leraren niet perfect kunnen zijn en dat dit ook niet hoeft. Sterker nog: juist als ze durven laten zien dat ze iets ook moeilijk vinden, wordt het team sterker. Dit uitspreken appelleert namelijk aan gemeenschapszin. Je hoeft niet alles alleen te kunnen. Zeker als leerlingen ingewikkeld gedrag laten zien, klassen groot zijn of oudercontacten stroef verlopen, is het belangrijk wanneer er ruimte is voor overleg en steun. Juist door dit met elkaar te delen, voorkom je dat het teveel voor je wordt. In de waan van de dag kan dit er zomaar bij inschieten. Daarom zijn vaste momenten om te praten, zowel in een formele als meer informele sfeer, belangrijk. Helpend hierbij is de inzet van humor. Gewoon even lachen om iets gekks dat gebeurt. Niet uit leedvermaak. Humor ontspant en geeft ruimte om verder te gaan. Veel docenten zeggen dat humor werkt om het vol te houden, zeker als het zwaar is.

Natuurlijk vragen bovenstaande aspecten om een passende verbinding met een professionele leeromgeving, waarin de leraar zich blijft ontwikkelen, er een heldere pedagogische visie is en het leiderschap steunend is. Daarom noemen we deze punten mogelijke werkzame principes van herbergzaam onderwijs voor het team.

4 Hoe ziet herbergzaam onderwijs er in de praktijk uit?

In wat volgt beschrijven we een aantal voorbeelden uit de praktijk. Er wordt steeds een voorbeeld genoemd zoals we die tijdens gesprekken in het actieonderzoek hebben opgehaald. We laten erin naar voren komen wat moeilijk is, wat uitdagend is voor leraren en hoe men zoekt naar oplossingen.

4.1 Herbergzaamheid in het SBO: 'Samen staan we sterk'

In het speciaal basisonderwijs wordt gekscherend wel eens gezegd 'het is hier nooit saai'.

Vrijwel dagelijks doen zich situaties voor waarbij het personeel wordt uitgedaagd om te zoeken naar een goede manier om ingang te vinden bij een leerling. Zo ook bij Joep, een tienjarige leerling. Het gaat al een tijdje niet goed met Joep, dat merkt iedereen. Moeder heeft regelmatig contact met de leerkrachten en ook hulpverlening is nauw betrokken. Joep z'n batterij is leeg. En dat is te merken. Hij komt naar school, maar oogt al snel heel moe, hangt op zijn tafel en gaapt regelmatig. In pauzes en op vrije momenten is Joep snel in conflict met medeleerlingen. Een spel zou niet eerlijk zijn gegaan, iemand zou hem expres geduwd hebben of een lelijke blik naar hem geworpen hebben. Er ontstaat dan een situatie van verbale en fysieke agressie, waarbij direct door leerkrachten ingegrepen moet worden om te voorkomen dat iemand geslagen of geschopt wordt. Het schoolwerk lukt ook niet, Joep

vertoont rigide gedrag, hij wil zelf bepalen welk werk hij wel/ niet doet en op welke manier het gebeurt. Als de leerkracht vasthoudt aan gestelde eisen, laat hij ook verbaal en fysiek geweld zien. Hij is niet meer bij te sturen in gedrag en moet dan met hulp van meerdere collega's uit de groep gehaald worden. Beetpakken van een leerling wil je niet, maar is soms onvermijdelijk, de veiligheid van de groep en de leerkracht is namelijk ook in het geding.

Als je zoiets meemaakt, heeft dat impact op jou als leerkracht. Het is belangrijk dat je als collega's oog voor elkaar hebt, ziet wat er gebeurt. Deze situaties kan je niet alleen oplossen, hiervoor heb je elkaar nodig. Petra, de juf van Joep: 'Het is niet leuk om te praten over dingen die niet goed gaan, dat vraagt openheid en kwetsbaarheid... Je hebt de neiging om gedrag (van de leerling) heel persoonlijk aan te rekenen... Ik ben iemand die heel erg de neiging heeft om me met mijn duo te vergelijken.

De ene leerling reageert sterker bij mij dan bij haar, dan is het wel echt een training om niet te denken 'het komt door wat ik doe.'

Door nauwe betrokkenheid op elkaar als collega's, ervaar je steun. 'Het is fijn om te weten dat de ander je ziet, soms is dat alleen al genoeg'. Dit is zeker van belang omdat mensen buiten je werk niet altijd begrijpen dat wat je op een dag meemaakt. '(...) Die dynamiek van de collega die aan het eind van de dag even een schouderklop of een blik van herkenning geeft, ontlaadt meer dan je thuis kwijt kan'. Hieruit blijkt dus hoe belangrijk het is – wat we in het algemene deel beschreven hebben – hoe je als team met elkaar omgaat, dat je kwetsbaar mag zijn en elkaar steun biedt.

In lastige situaties zoals die van Joep, is steun van een leidinggevende ook van belang. Dit is ook één van de werkzame principes van herbergzaam

onderwijs. Allereerst om als leerkracht je verhaal te kunnen doen en erkenning te krijgen. Daarnaast ook om af te stemmen over te nemen beslissingen. Soms is het nodig dat een leidinggevende de regie over zo'n casus overneemt en gesprekken met ouders en hulpverlening leidt. Het samenwerken met betrokken collega's wordt als heel versterkend ervaren.

4.2 Herbergzaamheid in het basisonderwijs (1): 'Is het gedrag wel het probleem?'

Hoe zorgen we ervoor dat zoveel mogelijk leerlingen uit ons voedingsgebied het regulier basisonderwijs kunnen volgen? Dat is al jaren een worsteling van veel basisscholen. Eerst hadden we 'Weer samen naar school', daarna 'Passend Onderwijs' en nu 'Inclusief Onderwijs'. Maar kunnen we nu meer kinderen zoals Reinier op onze school het onderwijs laten volgen dan destijds?

Reinier, een jongen uit groep 5, die bijna elke rekenles zijn buurman afleidt tijdens de rekenles en voor onrust zorgt in de klas en daarbij ook op het plein vaak onrustig en soms zelfs agressief is? Elke leerkracht zal bovenstaande situatie herkennen. Er worden gesprekken gehouden met Reinier, hij krijgt RT (pre-teaching) voor rekenen, zit op 'sova' en pauzes worden voor- en nabesproken... Maar deze interventies zorgen er niet voor dat Reinier voldoende floreert.

In groep 3 kwamen de eerste signalen, in groep 4 ging het wat beter (wellicht doordat hij een leerkracht had die ook gedragspecialist is?), in groep 5 gaat het weer minder, ondanks dat er een ervaren leerkracht voor de klas staat. Gesprekken met ouders zorgen voor herkenning, maar het blijft zoeken naar wat Reinier nodig heeft om wel te floreren. Er is geen volledig gezamenlijke aanpak. Over een paar weken gaat Reinier naar groep 6. Hoe zal het daar gaan?

De leerkrachten op de school van Reinier benadrukken het belang een open cultuur, waarin men kwetsbaar durft te zijn en naar elkaar omziet. Ze zien dat het voor sommige leerkrachten een drempel is om te laten weten dat je het even niet meer redt, terwijl als die 'hobbel' genomen is, het daarna veel makkelijker is om weer situaties te delen en hulp te vragen. Het meer gezamenlijk

optrekken, het steunen en ondersteunen in situaties zoals hierboven beschreven, is voorwaardelijk om te kunnen groeien naar een school die zoveel mogelijk leerlingen uit het voedingsgebied het regulier basisonderwijs wil laten volgen. 'Ik moet misschien gewoon een keer iemand mee laten kijken, maar dat is toch lastig. Ik merk dat dat een soort kwetsbaar iets is. Dat doe ik niet heel makkelijk. Misschien juist als ik het lastig vind, moet ik het gewoon doen, denk ik.' In gesprekken komt naar voren dat het kunnen reflecteren van leerkrachten op hun eigen handelen en het kwetsbaar durven opstellen belangrijke voorwaarden zijn om te komen tot passende interventies.

Naast het steunen en ondersteunen van elkaar, is het van groot belang dat de ouders vroegtijdig gekend worden als er zorgen zijn en meegenomen

worden in dit proces. De rol van ouders is een cruciale rol. Om samen op te trekken, zeker als er een specifieke ondersteuningsbehoefte is bij een leerling, is het noodzakelijk dat ouders en school op één lijn zitten. Hoe mooi is het dat er tijdens het een gesprek met ouders (en waar nodig met andere professionals zoals een orthopedagoog, ambulante begeleider, ambulante hulpverlener) er een gedeeld plan van aanpak ontstaat, waarbij we zien dat de ouders van Reinier na het gesprek blij naar huis gaan en we op school een meer ontspannen Reinier zien.

4.3 Herbergzaamheid in het basisonderwijs (2): 'Oog en hart voor ieder kind'

'Ik ben Tim, schoolleider van basisschool De Zaaier midden in de grote stad. Onze school is niet zo groot vandaar dat ik hier ook niet fulltime werk. De meesten van de zestien personeelsleden werken hier trouwens parttime.

Vanwege de lange afstand naar het SBO wordt er een groot beroep gedaan op de herbergzaamheid van onze school. Doorverwijzen betekent namelijk dat kinderen óf naar een niet christelijke school worden verwezen óf dat kinderen enkele uren op een dag moeten reizen. En dat vinden wij niet verantwoord. Daarom doen we er alles aan om onderwijs aan te bieden dat past bij elk kind. Niet ieder kind leert op dezelfde manier. Voor de kinderen met meer intellectuele capaciteiten dan gemiddeld is er de plusklas. Maar ook tijdens de reguliere lessen wordt deze leerlingen extra uitdaging geboden. Voor kinderen die moeite hebben met de leerstof, proberen we op een praktische manier de stof aan te bieden. Zo hangt er soms een heerlijke geur in het gebouw doordat een leerling koekjes heeft gebakken en zo leert over hoeveelheden en inhoudsmaten. Al bakkend leest hij de aanwijzingen. Mooi toch? Het kind heeft niet eens in de gaten dat het leert.

Gods Woord is het kompas voor ons denken en handelen. Je ziet dit terug in: de omgang met

elkaar, het dagelijks Bijbelonderwijs volgens een weekthema, het gebed aan het begin en eind van elke schooldag en het vele zingen van psalmen en christelijke liederen. Kinderen vanuit verschillende culturen met een christelijke achtergrond zitten bij ons op school. Dat levert mooie gesprekken op.

Ik voel me hier de herbergier. Iedereen is welkom! Of het nu de chauffeur van het leerlingenvervoer is: 'Ha Berend, kopje koffie? Je hebt er al een hele reis opzitten vanmorgen. Was er weer veel file?', of de moeder die komt helpen bij het bakken: 'Het ruikt weer lekker vanmiddag!'.

Mijn collega's zeggen het ook: 'je bent er niet alle dagen, maar als je er bent, zie je ons. Dat voorkomt dat kleine dingen groot worden'. Dat vind ik ook belangrijk. Omdat we een kleine school zijn hebben we elkaar als team hard nodig. Elke dag zwaaien we de leerlingen uit en daarna drinken we eerst gezamenlijk koffie of thee. Mijn collega Rieneke zei het pas nog: "Toen ik hier pas kwam werken vond ik het verspilling van de tijd. Ik dacht in die koffietijd had ik mooi een stapel schriften kunnen wegwerken. Maar eer het herfstvakantie was dacht ik: Ik wil niet anders meer."

Dat geeft aan hoe waardevol deze momenten van ontmoeten zijn. Het schept de mogelijkheid om uit

te spreken wat mooi was die dag maar ook om te vertellen wat moeilijk was en waar hulp nodig is. Omdat we een klein team zijn is dat makkelijk communiceren. We maken afspraken met elkaar die we morgen uitvoeren. Ik raad elke grote school aan om in kleinere teams te werken en daar verantwoordelijk te zijn voor elkaar en voor alle kinderen.

4.4 Herbergzaamheid in het voortgezet onderwijs: 'Het mentoraat als voertuig'

In het voortgezet onderwijs lijkt het mentoraat een belangrijke ingang om herbergzaam onderwijs gestalte te geven. De gedachte is namelijk dat inzet op versterking van de mentor leidt tot het handen en voeten geven aan herbergzamer onderwijs. Vrijwel elke docent is naast de lesgevende taak immers ook als begeleider gekoppeld aan een mentorklas. Het bereik van interventies op het terrein van het mentoraat is dus groter dan de ene mentorklas. Daarbij komt dat thema's, die hiervoor benoemd worden als 'herbergzaam', een goede plaats kunnen krijgen binnen het onderzoek naar het mentoraat. Denk daarbij aan samenwerken, kwetsbaarheid tonen en ondersteunen van elkaar. Een ervaren mentor verwoordt het als volgt: "Er zijn heel veel collega's mentor. Als je met mentoraat aan de slag gaat, dan kun je heel veel bereiken." De casus hieronder illustreert dit.

Al enige weken roept het ingewikkelde gedrag van Rutger vragen op bij zijn mentor en vakdocenten. Tijdens de leswisselingen is hij druk en gedurende de uitleg ongeconcentreerd. Als de opdracht duidelijk is, kan hij stevig aan de slag gaan. Zijn reacties op alles wat er gebeurt in de klas zorgen voor rumoer van klasgenoten en een gevoel van onvermogen en frustratie bij zijn leraren. Het contact met thuis levert niet zoveel op. Ouders herhalen steeds: "Pak hem maar goed aan!"

De mentor klopt aan bij de zorgcoördinator met de vraag: "Wat kan ik in deze situatie met Rutger doen om een leerklimaat te creëren voor hem, zijn klasgenoten en docenten? Samen verkennen ze wat is gedaan en nog mogelijk is. Wat volgt, is een gesprek met Rutger over de vraag naar zijn ervaringen. Hoe kijkt hij naar de situatie en zijn aandeel in het geheel? Hij ziet in dat het in het belang is van hem, de klas en de docenten dat er een verandering komt. Samen maken ze afspraken over zijn nieuwe plaats achter in de klas, zijn concentratie tijdens de uitlegmomenten en zijn rol in de groep. Tijdens de daaropvolgende klassenbespreking met de docenten koppelt de mentor het gesprek met Rutger terug en stemmen ze gezamenlijk af over het vervolg. De mentor communiceert dit met het thuisfront. Na vier weken volgt een evaluatiemoment. Het effect van de interventies op school is helaas erg gering. Ook ouders blijken moeite te ervaren met het maken van afspraken met Rutger.

De zorgcoördinator zet de volgende stap: de leerling inbrengen in de wekelijkse leerlingbespreking. De mentor wordt uitgenodigd haar verhaal te vertellen. Een tweesporentraject is de uitkomst: aan de ouders wordt geadviseerd via het Sociaal Team hulp te zoeken voor Rutger, zodat er meer inzicht ontstaat in wat hij nodig heeft en wat hem belemmert. Daarnaast krijgt hij voor de duur van een half jaar een

arrangement om buiten de klas een time out te kunnen nemen -al dan niet verplicht door vakdocenten. Dit ontlast de vakdocenten en klasgenoten. Rutger kan dan met een gedragsspecialist spreken over wat er voorvalt tijdens een schooldag. Daarnaast coacht de specialist de mentor en de vakdocenten om te groeien in het omgaan met het gedrag van Rutger en de groepsdynamiek in de klas. Tweemaandelijks vinden evaluaties plaats om te kijken hoe de situatie zich ontwikkelt.

De opgerichte werkgroep in de betreffende VO-school denkt na over herbergzaam onderwijs in relatie tot het mentoraat. De vraag is hoe leerlingen als Rutger, zijn klasgenoten en zijn docenten versterkt kunnen worden in het omgaan met ingewikkeld (externaliserend) gedrag. Door het verwoorden van het ideaalbeeld van herbergzaam mentoraat komen mooie aspecten van deze taak aan het licht: de mentor is toegankelijk voor de leerlingen, kan oordeelloos luisteren, ziet de hele leerling, bevordert een veilige sfeer in de groep, wil samenwerken met anderen binnen de school, kent eigen grenzen en handelt daarnaar en kan zich kwetsbaar opstellen. De uitdagingen hierbij zijn de diversiteit aan mentoren en de verschillende dynamieken tussen mentorgroepen. Zo speelt de persoonlijkheid van de mentor een grote rol. Ook is het groepsklimaat van een mentorklas

van betekenis. Zijn er bijvoorbeeld veel leerlingen met externaliserend gedrag of niet? Daarbij speelt ook het aantal benodigde (duo-) mentoren een rol. Vrijwel elke docent moet ook mentor zijn, omdat klassen anders geen mentor hebben. Met inachtneming van deze punten wordt gekeken naar het bestaande mentoraat.

Naast het bieden van (praktische) handreikingen voor herbergzame mentoren is het een doel om schooloverstijgend meer inzicht te verkrijgen in werkzame principes die bijdragen aan herbergzaam gedrag in het geheel van de scholen voor voortgezet onderwijs. Duidelijk is bijvoorbeeld geworden dat structurele ondersteuning nodig is via intervisie, training en begeleiding, bijvoorbeeld door koppeling van startende aan ervaren mentoren en inzet van mentorencursussen. Belangrijk is ook de rol van de schoolleiding om mentoren te ondersteunen, te waarderen, maar ook te durven aanspreken bij onvoldoende functioneren. De mentoren van de werkgroep noemen structurele evaluatie met mentoren, leerlingen en ouders als essentieel. Het vraagt om een schoolcultuur, waarin mentoraat als vanzelfsprekend wordt gezien. Hierin heeft ook de schoolleiding een taak, onder meer door dit te benoemen bij sollicitaties en het mentorschap regelmatig te agenderen.

Belangrijker nog is dat de school het onderwijzen en begeleiden van leerlingen binnen een herbergzaam klimaat ziet en uitdraagt als een voorrecht om zuinig op te zijn. Investeren in toerusting, samenwerking en schoolbrede erkenning is daarom cruciaal. De klik tussen mentor en leerling blijft uiteindelijk de sleutel tot succes, iets wat niet af te dwingen is, maar wel te ondersteunen via een cultuur van vertrouwen, professionalisering en gezamenlijke verantwoordelijkheid.

4.5 Herbergzaamheid in de praktijk van het mbo: 'Het belang van korte lijnen'

Herbergzaamheid in het mbo begint bij de intake. Dan komt een student, nog zittend in het voortgezet onderwijs (vo), op gesprek om te bekijken of de nieuw gekozen opleiding de juiste is. In zo'n gesprek wordt goed gekeken wat een student nodig heeft en of er beperkingen zijn die het volgen van onderwijs ingewikkeld kunnen maken. Daarbij wordt gekeken of het vo informatie wil overdragen, zodat er sprake is van een warme overdracht. Tegelijk zet de student op het mbo een nieuwe stap in zijn leven. Het is belangrijk dat je je dan welkom weet.

Jorine is zo'n studente. Ze heeft autisme en vindt het moeilijk om aansluiting te vinden bij anderen. Op het mbo wil ze graag een nieuwe start maken. Begeleiding heeft ze al zoveel gehad, ze wil het nu zelf proberen. Wel worden er afspraken gemaakt met de loopbaanbegeleider (LOB-er). Zo zal de LOB-er er bij groepsindelingen goed op letten dat Jorine bij rustige medestudenten geplaatst wordt om zo Jorine tijd te geven om een plaats te vinden in de klas. Ook zal de LOB-er deze aanwijzingen delen met alle docenten. Dat gebeurt schriftelijk en in een vergadering.

Na een paar weken merkt Jorine dat het niet goed gaat. Zoveel nieuwe vakken, zoveel docenten, zoveel nieuwe klasgenoten. Ze raakt overprikkeld – ook door de drukte in de klas - en weet dat ze zich dan hele-

maal gaat terugtrekken. Dan gebeurt het dat ze een vraag krijgt van docent, overeind schiet en het antwoord schuldig moet blijven. Ze voelt alle ogen van de klas op zich gericht. 'Weer geen beste beurt' denkt ze. Maar de docent vat het sportief op. 'Je zat vast aan een ander goed idee te denken'. Opgelucht haalt ze adem en lacht in zichzelf om zijn aardige antwoord.

Ze besluit toch maar te vragen om extra hulp. De LOB-er helpt haar met het juiste emailadres. Zo komt ze bij het ondersteuningsteam (OT) terecht. Met haar begeleider van het OT maakt ze een plan om nog beter contact te krijgen met de klas. Ze gaat samen met de LOB-er uitleg geven over autisme. Daarnaast krijgt ze om de veertien dagen een onderwijsassistent om overzicht te houden en huiswerk goed te leren plannen. Dat helpt om overprikkeling tegen te gaan. Ook mag ze bij een dag met acht uren het 5e uur naar de parallelklas om even op adem te komen. Rekenen kan ze toch wel missen, daar is ze heel goed in. Met Marieke, haar klasgenoot, spreekt ze af dat die haar bijpraat over het huiswerk. Dat werkt gelukkig heel goed. De klas vindt het best dat ze er even niet is. 'Als je er maar wel bij bent bij project want dan hebben we je hard nodig want jij bent digitaal zo goed', had Thijs tegen haar gezegd.

In de casus is te zien dat korte lijnen belangrijk zijn.

Zo weet de LOB-er de weg te vinden naar het ondersteuningsteam en helpt de student daarbij. Ook worden collega's op de hoogte gesteld van wat Jorine nodig heeft.

Bij het mbo is belangrijk dat er zoveel als mogelijk transparant gewerkt wordt. Zo wordt op een ouderavond het belangrijk gevonden dat de student ook aanwezig is. Het gaat immers over zijn of haar functioneren en toekomst. Nog even en de student is voor de wet volwassen. Binnen het mbo wordt daar rekening mee gehouden. Daarbij komt dat studenten opgeleid worden voor de beroepspraktijk, waar ze min of meer zelfstandig moeten worden. Dat betekent rekening houden met de uniciteit van elke student en kijken waar de sterke kanten van en de ontwikkelpunten voor deze student liggen.

Ook humor is belangrijk. De docent die door een grapje de situatie luchtig houdt en minder zwaar maakt. Humor is belangrijk in de klas, maar ook in het contact tussen docenten onderling. Juist bij zware casuïstiek is het goed om ervaringen te delen en daarbij soms humor in te zetten om het behapbaar te houden.

Deze verschillende principes zijn belangrijk om het schoolleven voor Jorine veilig en fijn te laten verlopen.

4.6 Herbergzaamheid in de praktijk van het hbo (pabo): 'De ingewikkeldheid ontdekken'

Als herbergzaamheid in de klas zo belangrijk is, dan moeten studenten in de opleiding daartoe opgeleid worden. Daarbij gaat het om zowel het geven van een goede instructie als om een pedagogische houding van de aanstaande leraar die zo goed mogelijk afstemt op de leerlingen.

Roelien, tweedejaars pabostudent, loopt elke week twee dagen stage in haar woonplaats. Op de andere dagen werkt ze één dag thuis aan haar studie en de andere twee dagen volgt ze lessen op de pabo. Afgelopen week kwam ze voor het eerst in een nieuwe groep op haar werkplek. Ze had er veel zin in. 'Leuk om weer een nieuwe groep te leren kennen. De laatste stage heb ik gedaan in groep 7 en nu ga ik naar groep 4. Dat lijkt me wel iets makkelijker. Al dat voorbereiden van de lessen zoals geschiedenis en aardrijkskunde vind ik niet eenvoudig. Groep 4 lijkt me beter te doen.'

Na een enkele week spreek ik Roelien weer. 'En? Genieten in groep 4?' Een beetje sip kijkt ze me aan. 'Nou niet echt. Ik heb me behoorlijk vergist. Eenvoudig, dacht ik. Maar ik heb het pittig. Er zitten verschillende kinderen in waar ik niet mee weet om te gaan. Ik ben blij dat ik weer naar Gouda kan en mijn vragen kan stellen in de leergemeenschap en tijdens de lessen. Hoe geef ik een rekenles aan alle kinderen, terwijl er een aantal kinderen zijn die de leerstof echt

niet volgen? En dan is er nog een leerling die alleen maar aan de slag gaat als hij één op één begeleiding krijgt. Maar ik heb m'n handen al vol aan de andere 25 leerlingen. En volgens mijn mentor is er ook nog een leerling die alles al kan en het saai vindt als er geen uitdaging is. Hoe krijg ik dat ooit geregeld?'

Op de pabo wordt met studenten gekeken naar het goed uitvoeren van klassenmanagement, didactiek en interactie. En dat vraagt oefening en leren met vallen en opstaan. Roelien leert intussen veel. Zowel op de opleiding als op de werkplek. Na enige tijd lijkt ze ook wel weer de uitdaging te zien tussen al die verschillen die er zijn tussen leerlingen. Daarom besluit ze om in pabo 4 een minor te gaan volgen die hier nog dieper op ingaat: minor de Herbergzame klas. Daar ontdekt ze dat er geen kant en klare oplossingen zijn voor alle vragen maar dat een onderzoekende houding nodig is bij alle vraagstukken die op haar afkomen. Ze ervaart hoe belangrijk het is om samen met haar collega's op de school te kunnen nadenken over de vragen die er op haar afkomen.

En de werkplekschool heeft al gevraagd of ze wil blijven werken op deze school. Een juf, die bereid is om te onderzoeken en te leren samen met collega's vanuit een herbergzame houding, die ontvangen ze met open armen binnen hun team.

5 De blik vooruit

Het lectoraat Herbergzaam onderwijs wil herbergzaamheid graag dichtbij brengen, vooral laten ervaren. Wat hierboven is geschreven dient daartoe.

Inmiddels zijn we als lectoraat halverwege het onderzoeksproces. Na een stevige oriëntatie- en diagnosefase hebben we niet alleen literatuur bestudeerd, maar ook intensief geluisterd naar verhalen van leraren, onderwijsassistenten, schoolleiders en studenten uit het po, sbo, vo, mbo en hbo. We hebben gezien dat het verlangen naar een herbergzame schoolpraktijk leeft. We merken ook dat dit verlangen vaak botst met de werkelijkheid van volle klassen, externaliserend en internaliserend gedrag, prestatiedruk en personeelskrapte. Toch zien we inspirerende voorbeelden waar herbergzaamheid handen en voeten krijgt in keuzes die worden gemaakt, in gezamenlijke reflectie en praktische samenwerking.

In deze afsluitende paragraaf kijken we terug op de voorbeelden uit de verschillende contexten. Er zijn enkele dingen die opvallen, en die we markeren: de gezamenlijkheid, het zien van de leerling, korte lijnen, de rol van de leidinggevende en het belang van de bredere context. Daarbij komen we ook terug op wat we in de uitleg over herbergzaamheid hebben gezegd.

Samen

In alle voorbeelden valt op dat gezamenlijkheid een krachtig middel is om met moeilijkheden om te gaan en om moeilijkheden te voorkomen. Als je op school merkt dat er ruimte is voor wat je bezighoudt, wat energie geeft en wat energie kost, dan voel je je gemakkelijker thuis. Je wordt serieus genomen en gewaardeerd. Dat geeft een mate van ontspanning en werkt door in je handelen binnen de schoolomgeving. Dat merk je als leerling, ouder en collega.

Herbergzaam onderwijs vraagt niet om perfecte mensen. Het vraagt om mensen die bereid zijn om samen te zoeken naar wat goed is voor elkaar, die durven zeggen wat lastig is, die geloven in de kracht van een team en die de leerling zien als mens. Dit is een school die voelt als een herberg. Waar je welkom bent. Niet omdat je perfect bent, maar omdat je er mag zijn.

Gezamenlijkheid is niet vanzelfsprekend. Uit de voorbeelden komt het niet naar voren, maar overal waar samengewerkt zijn, is er conflictstof. Dan komt het erop aan dat je er op vertrouwt dat je er samen uitkomt. Het vergt moed om juist de lastige momenten te gebruiken om elkaar te bevragen en elkaar te steunen.

De leerling zien

In een schoolcultuur kan er gezamenlijkheid zijn, maar wanneer zich moeilijkheden met leerlingen voordoen, lost veiligheid alleen dit niet op. Om goed te kunnen handelen moet je het gedrag 'lezen'. In de eerste twee voorbeelden (Joep en Reinier) is het een zoektocht om goed met het gedrag om te gaan. Een ander principe van herbergzaam onderwijs is dat de gaven van alle leerlingen ertoe doen. Dus ook die van Joep en Reinier. Bij wat we externaliserend gedrag noemen, dreigt de eigen unieke gave van een leerling gemakkelijk onder te sneeuwen. We hebben de neiging om op het lastige gedrag te focussen. Dit willen we zo snel mogelijk weg hebben, het confronteert ons met onze eigen onzekerheid. Dit is geen prettig gevoel. Bovendien belemmert het de voortgang van het leren en kan het schade toe brengen aan andere leerlingen. In de voorbeelden van Joep en Reinier is het nog niet duidelijk hoe we het gedrag kunnen lezen. Maar door de openheid om er samen over na te denken, is er de juiste voedingsbodem om dit te doen. Samen naar het probleem kijken helpt.

Van belang is om te zien dat leerlingen altijd in ontwikkeling zijn. Er is dus altijd hoop op het aanbreken van een nieuwe fase. Wachten is niet makkelijk. Maar verwachten van verbetering is de pedagogische opgave. De verhalen over Joep en Reinier vertellen nog niet hoe het verder ging. Soms zie je niet op korte termijn een verbetering

zoals in het geval van Rutger in het voortgezet onderwijs. In dat voorbeeld is mooi dat de leerling gezien werd omdat hij ook zelf mee kon denken over een oplossing.

De verschillende leeftijdsfasen in het po, vo, mbo en hbo stellen andere eisen aan herbergzaamheid. In het po kunnen leerlingen zich soms nog niet goed uiten en moet je via de zijlijn begrijpen wat de reden is van het gedrag. In het vo zijn er al meer mogelijkheden om de eigen stem van de leerling te horen. In het mbo is herbergzaamheid soms een zoektocht, omdat er jonge studenten zijn, maar ook studenten die volwassen zijn. Ouders komen bij de laatste groep minder in beeld. Een student heeft dan zelf de keuze om ouders er wel of niet bij te betrekken. Studenten zijn ouder, zelfstandiger, en vaak hebben ze al van alles meegemaakt.

Korte lijnen

Opmerkelijk in de verhalen is de kracht van korte lijnen. Een klein team heeft voordelen boven een groot team, zodat je elkaar gemakkelijker vragen kunt stellen. Een logische aanbeveling is om op grote scholen te zorgen voor kleine teams waarin men gemakkelijk kan communiceren. Steun heb je vaak nodig direct nadat iets is voorgevallen. Het werkt niet als de vraag moet wachten op een gepland overlegmoment.

De rol van de leidinggevende

De rol van de leidinggevende is van groot belang voor een herbergzame cultuur. Vanuit de literatuur weten we dat het optreden van de leidinggevende cruciaal is voor *collective-teacher-efficacy*. In de praktijk zien we dat leiders een goed voorbeeld kunnen geven, zoals hierboven in het voorbeeld van de tweede basisschool. Leiderschap kan ook breder worden opgevat. In het voortgezet onderwijs is een mentor op te vatten als een leider omdat hij contact houdt met andere docenten die te maken hebben met zijn mentor-leerlingen.

De bredere context

In herbergzaamheid gaat het niet alleen om de schoolcontext. In de voorbeelden blijkt dat de rol van ouders in het po en vo heel belangrijk is, en soms zelfs ook in het mbo. Een school die herbergzaamheid nastreeft doet er dus goed aan om de ouders op zo'n manier aan te spreken dat ze zich welkom voelen en zich zelfs onderdeel voelen van het schoolgebeuren.

6 Tot slot: uitdagingen in de huidige context

Tegelijk merken we dat de landelijke onderwijskoers, zoals die door het ministerie van OCW wordt uitgezet, spanning kan opleveren. Beleidsaccenten liggen sterk op “inclusie”, “gelijke kansen” en “maatwerk”. Hoewel dit mooie doelen zijn, ervaren scholen ook druk: meer leerlingen met complexe ondersteuningsvragen in de klas, zonder dat de vereiste randvoorwaarden als expertise, formatie of tijd in gelijke mate meegroeien. Herbergzaam onderwijs vraagt juist om mogelijkheden om het onderwijs te laten aansluiten bij je leerlingen, relationeel werken en gedeeld eigenaarschap. Daarin schuurt het als de nadruk in beleid ligt op toetsbare opbrengsten of op het ‘repareren’ van de individuele leerling, in plaats van op het versterken van de gemeenschap.

Toch biedt deze spanning ook kansen. Juist in deze beleidscontext kan het lectoraat een waardevol geluid laten horen: een geluid dat niet tegenover het systeem staat, maar uitnodigt tot reflectie en heroriëntatie. We pleiten niet voor minder ambitie, maar voor diepere pedagogische grondslagen: onderwijs waarin iedere leerling – met zijn mogelijkheden én zijn kwetsbaarheid – welkom is. En waarin teams zich bekwaam en gedragen weten om dit samen vorm te geven.

In het lectoraat werken we verder in de richting van het ideaal voor de praktijk van nu, maar zeker ook voor de leraren van morgen. Want herbergzaam onderwijs is geen eindproduct, maar een gezamenlijk vertrekpunt van een reis die elk team op zijn eigen wijze vorm geeft. En we geloven dat deze reis – hoe weerbarstig soms ook – het waard is om samen te gaan.

Noten

1. Lectoraatspecial nr. 3 januari 2025, te vinden in: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://berseba.nl/wp-content/uploads/2025/02/Lectoraatspecial_nummer-3_januari-2025.pdf
2. Lectoraatspecial nr. 3 januari 2025, idem
3. Het onderzoekscentrum van Driestar hogeschool bestaat uit vier lectoraten die onderzoek doen op de thema's 'Vorming van de christelijke professional', 'Geletterheid', 'Schoolvakken en didactiek' en 'Herbergzaam onderwijs'. Berséba is het samenwerkingsverband passend onderwijs van de reformatorische basisscholen en speciale (basis)scholen. Deze organisatie vertegenwoordigt bijna veertigduizend leerlingen (www.berseba.nl). Het KOC is een dienstenorganisatie voor onderwijsbegeleiding en psychosociale zorg (www.koc.nu). Hoornbeeck is een reformatorisch mbo die door het hele land locaties heeft (www.hoornbeeck.nl). RefSVO is een organisatie van reformatorische scholen die voor alle leerlingen, ongeacht de problemen die er zijn, een passende onderwijsplek zoekt (www.refsvo.nl).
4. De rapporten zijn op te vragen bij het onderzoekscentrum van Driestar hogeschool.
5. Zie met name in Bram de Muynck en Bram Kunz (2021). *Gidsen. Een Christelijke schoolpedagogiek*. Utrecht: KokBoekencentrum, pp. 236 – 266.
6. Muynck, Bram de (2025). Building a Hospitable Christian School Community: An Exploration of Theological Concepts That Inspire Dealing with Special Needs. *Religions*, 16(3), 377. <https://doi.org/10.3390/rel16030377>
7. Zie bijvoorbeeld in Bert Wiene (2023). *Van individueel naar inclusief onderwijs*. Instando.
8. Deze gedachte is uitgewerkt in Bram de Muynck (2025). De werkingskracht van ontferming. De meritocratie bevraagd vanuit de gelijkenis van de talenten. In: R.J. van Putten en Th. Van der Zee, *Onderwijs voorbij de meritocratie. Tegendraadse beschouwingen over prestaties in het onderwijs*. Radboud University Press (pp. 111-123). https://doi.org/10.54195/FHYO8418_CH07.
9. Capone & Petrillo (2020). Capone, V., & Petrillo, G. (2020). Mental Health in Teachers: Relationships with Job Satisfaction, Efficacy Beliefs, Burnout and Depression. *Current Psychology*, 39, 1757-1766. <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9878-7>

Driestar educatief

Burg. Jamessingel 2 Postbus 368 2800 AJ Gouda
T 0182-540333 info@driestar-educatief.nl

www.driestar-educatief.nl

2026

Driestar educatief is een praktijkgericht kenniscentrum dat een inspirerende bijdrage levert aan het christelijk onderwijs in binnen- en buitenland. Dat doen wij met opleidingen, diensten en producten van Driestar hogeschool en Driestar onderwijsadvies.